

ADVOKATSAMFUNDETS RÄTTSTATLIGA PROGRAM

Oberoende advokater och ett oberoende advokatsamfund är av avgörande betydelse för den demokratiska rättsstaten. För att upprätthålla den särskilda rättsstatliga roll som tillkommer advokater ska en advokat i sin verksamhet värna den demokratiska rättsstaten och dess grundläggande värderingar och institutioner.

Med detta program presenterar Advokatsamfundet sin principiella inställning i ett antal, icke uttömmande, frågor som bedöms grundläggande i en demokratisk rättsstat. Det är Advokatsamfundets förhoppning att dessa ställningstaganden ska kunna vara till ledning i advokaternas verksamhet, utgöra utgångspunkter för samfundets ställningstaganden i lagstiftningsärenden samt stimulera ledamöternas deltagande i den rättspolitiska debatten.

Stockholm den 10 juni 2021

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund

Innehåll

1. UTGÅNGSPUNKTER.....	3
1.1 BAKGRUND	3
1.2 GRUNDLÄGGANDE RÄTTSSÄKERHETSPRINCIPER	4
1.2.1 Legalitetsprincipen.....	4
1.2.2 Objektivitetsprincipen	5
1.2.3 Rätten till domstolsprövning	6
1.2.4 Rätten till advokat	7
1.2.5 Avgörande inom rimlig tid	7
1.2.6 Offentlighetsprincipen.....	8
1.2.7 Rättssäkerhet ur ett grundnormsperspektiv	8
1.2.8 Sammanfattning av rättssäkerhetsprinciperna	8
1.3 DEN DEMOKRATISKA RÄTTSSSTATEN	9
1.3.1 Den demokratiska rättsstaten måste ständigt försvaras.....	9
1.3.2 Högre krav för ändring av grundlag till skydd för den demokratiska rättsstaten	9
1.3.3 Missbruk av regeringsformens fri- och rättigheter	10
1.4 ADVOKATENS ROLL I RÄTTSSSTATEN	10
1.4.1 Advokatrollen och advokatetiska kärnvärden	10
1.4.2 Värnandet av rättighetsskyddet.....	12
1.4.3 Nödvändigheten av oberoende advokater och ett oberoende Advokatsamfund.	13
2. ADVOKATSAMFUNDETS RÄTTSSATTLIGA PROGRAM	14
2.1 ALLMÄNNA RÄTTSSATTLIGA FRÅGOR	14
2.2 LAGSTIFTNINGSPROCESSEN	14
2.3 ADVOKATENS ROLL I RÄTTSSSTATEN	15
2.4 ADVOKATSAMFUNDETS OCH ADVOKATENS OBEROENDE	15
2.5 DOMSTOLSVÄSENDETS OBEROENDE	16
2.6 NÄMNDEMÄN	16
2.7 STÄRKT SKYDD FÖR ENSKILDA SOM VERKAR I RÄTTSSSTATEN	16
2.8 RÄTTEN TILL RÄTTSLIG PRÖVNING (ACCESS TO JUSTICE)	16
2.9 STÄRKT RÄTTSSÄKERHET I BROTTMÅLSPROCESSEN	17
2.10 STÄRKT RÄTTSSÄKERHET I SKATTEPROCESSEN	18
2.11 MIGRATION OCH RÄTTSSÄKERHET I ASYLPROCESSEN.....	19
2.12 DATALAGRING, DATASKYDD OCH ANDRA INTEGRITETSFRÅGOR.....	19
2.13 DET INTERNATIONELLA ARBETETS BETYDELSE FÖR RÄTTSSSTATEN	19

1. UTGÅNGSPUNKTER

1.1 Bakgrund

Dagens rättspolitiska diskussion handlar till stor del om förhållandet mellan individens frihet och det allmännas maktutövning. Den enskildes rättigheter och integritet ställs mot det allmännas tvångsåtgärder och allmänhetens trygghet. På det kriminalpolitiska området handlar det ofta om graden av repression. Respekten för mänskliga fri- och rättigheter ligger i den ena vågskålen, medan skyddet för medborgarnas säkerhet och personliga trygghet (den s.k. rättstryggheten) ligger i den andra.

De senaste åren har rättssäkerhetsfrågor kommit att uppmärksammas allt mer i den offentliga debatten i Sverige. Detta beror på att såväl de politiska partierna som allmänheten i större utsträckning fått upp ögonen för dessa frågors betydelse för både samhälle och den enskilde, men också på att rättssäkerheten genom olika lagstiftningsinitiativ riskerar att försämrans. Detta accentuerar betydelsen av att Advokatsamfundet tydligt uttalar sina ståndpunkter i ett antal för den demokratiska rättsstaten grundläggande frågeställningar.

Rättssäkerhetsfrågor ska alltid vara i fokus för såväl Advokatsamfundet som dess ledamöter. Samfundets rättssäkerhetsarbete sker idag t.ex. genom deltagande i statliga utredningar, expertgrupper av olika slag, hearings och avgivande av remissyttranden, liksom arbete i olika insynsråd och etiska råd. Härutöver deltar företrädare för Advokatsamfundet och enskilda ledamöter i den rättspolitiska debatten för att värna rättssäkerhetsintressen och andra rättsstatliga principer. Ett särskilt program för den demokratiska rättsstaten bedöms i detta sammanhang fylla en viktig funktion för det fortsatta rättssäkerhetsarbetet.

Advokatsamfundet utarbetade år 1988 ett program för att lyfta fram de frågor som från ett rättssäkerhetsperspektiv då ansågs vara särskilt betydelsefulla för advokatverksamheten. Advokatsamfundets styrelse har nu beslutat att detta rättssäkerhetsprogram ska kompletteras och uppdateras efter de förhållanden som gäller idag.

Detta rättsstatliga program är inte uttömmande och ska inte uppfattas som att frågeställningar som inte omnämns saknar eller har liten betydelse. De frågor och ståndpunkter som tas upp i programmet kan emellertid utgöra stöd och vägledning för advokater i frågor av rättsstatlig betydelse och allmänt utgöra stöd för advokatens verksamhet i rättsstatens tjänst. De ståndpunkter som redovisas i programmet kommer också att tjäna som utgångspunkt i Advokatsamfundets deltagande i lagstiftningsprocessen på olika sätt.

Partipolitiska frågeställningar har undvikits och utgångspunkten för de olika ståndpunkterna är i stället övergripande och principiella rättsstatliga överväganden.

1.2 Grundläggande rättssäkerhetsprinciper

1.2.1 Legalitetsprincipen

En av de mest grundläggande rättssäkerhetsprinciperna är den s.k. legalitetsprincipen, som innebär att såväl regeringen som myndigheter och domstolar är underkastade kravet på lagstöd i sitt handlande. Det måste alltså finnas en lag till stöd för att en myndighet eller domstol ska kunna ålägga någon medborgare något, döma honom eller henne till straff eller i övrigt ingripa i hans eller hennes rättssfär. Ur denna princip anses också följa vissa krav på lagens utformning och tillämpning.

Klar och tydlig lag

Kravet på lagstöd innebär att riksdagen ska ha preciserat förutsättningarna för en myndighets ingripande. Lagen ska vara klar och tydlig. Den får inte vara så generell eller svepande till sin utformning att den lämnar utrymme för godtycke.

Lagens allmänna tillämplighet

I kravet på lagbundenhet ligger också att lagen ska utformas generellt, som en allmän regel grundad på allmänna omständigheter. Lag får alltså inte stiftas till nackdel för namngivna eller särskilt utpekade personer eller i syfte att till nackdel för enskilda lösa redan uppkommen tvist.

Förbud mot retroaktivitet

Ur legalitetsprincipen följer också ett förbud mot retroaktiv strafflagstiftning; man ska inte kunna dömas till straff för en gärning som inte var straffbelagd när den begicks. I Sverige har härtill lagts ett förbud mot retroaktiv skattelagstiftning. Staten kan inte ta ut skatt på inkomst som intjänats eller förmögenhet som fastställts vid en tidpunkt före det att lagen träder ikraft. Sedan länge anses även att försiktighet bör iakttas med retroaktivitet på civilrättens område.

Lag får inte strida mot grundlag eller överordnade normer

I legalitetsprincipen ligger också ett krav på att lagstiftningen inom sig inte ska rymma några motsägelser. Av detta följer bland annat att lag eller förordning inte får strida mot grundlag eller andra överordnade normer. Detta ska bland annat säkerställas genom en konsekvent, effektiv och opolitisk lagprövning.

Krav på bevisning och förbud mot analogisk tillämpning av strafflagstiftning

När det gäller lagens tillämpning följer av legalitetsprincipen dels att det i straffprocessen är åklagaren som ska styrka sitt påstående om brott, dels att det är förbjudet att analogiskt tillämpa straffrättslig lagstiftning.

1.2.2 Objektivitetsprincipen

En annan viktig grundsats är objektivitetsprincipen. Den avser närmast sättet att handlägga frågor. Den har i svensk grundlag uttryckts på så sätt att domstolar och förvaltningsmyndigheter ska iakttaga saklighet och opartiskhet. Även där en lag eller en förordning ger en förvaltningsmyndighet rätt att efter fritt skön avgöra en fråga, måste myndigheten grunda sitt beslut på allmänt godtagbara skäl och får inte ensidigt gynna eller missgynna vissa personer eller organisationer. I detta rättssäkerhetskrav anses också ligga ett krav på att följa tidigare avgöranden, dvs. att lika fall ska behandlas lika (konsekvent tillämpning av praxis).

Opartiskhet och allas likhet inför lagen

Självklart ligger också i kravet att domare eller andra beslutsfattare inte får vara jäviga, dvs. inte ha eget intresse i de saker de avgör eller av annat skäl inte kunna fatta beslut utan ovidkommande hänsyn. Ett viktigt utflöde av objektivitetsprincipen är också allas likhet inför lagen.

Kommunikation av alla fakta och påståenden

Som en konsekvens av objektivitetsprincipen kan vidare betraktas den s.k. kommunikationsprincipen, dvs. principen att var och en som är part eller sakägare inför domstol eller förvaltningsmyndighet ska ha rätt att yttra sig i saken, få del av allt som tillförs målet eller ärendet och – i den mån det är aktuellt med åläggande eller straff – ha rätt att få veta vad som anförs mot honom eller henne.

Skyldigheten att motivera beslut

Domstol – liksom annan myndighet som inte enbart bifaller en ansökan – är skyldig att ange skälen för en dom eller ett beslut. Detta innebär att det tydligt ska framgå vilka rättsliga skäl och andra omständigheter som legat till grund för domen eller beslutet. Detta kan också ses som en del i objektivitetsprincipen; skyldigheten att redovisa skälen syftar till att garantera att dessa är objektiva.

1.2.3 Rätten till domstolsprövning

En grundsats som aktualiserats av en stor mängd domar från Europadomstolen är rätten till domstolsprövning. Det rör sig här inte om hur lagen ska utformas eller om handläggningen av ärenden, utan om den rättsliga institution som ska fatta beslut.

En rättssäker domstolsprövning förutsätter erforderlig kompetens hos den enskilde domaren och domstolen.

När det gäller frihetsberövande ska rätten till domstolsprövning vara absolut. Ingen ska kunna berövas friheten utan att detta avgörs av en fri och oberoende domstol som tillämpar objektivitetsprincipen.

Kravet på domstolsprövning är nära förknippat med krav på möjlighet till kontroll – genom vissa procedurer eller särskilda organ. Att det ska finnas möjlighet att överklaga till åtminstone en instans är en sådan kontrollprocedur. Såväl överprövningen i sig som medvetenheten i första instans om att en överprövning kan ske, ökar rättssäkerheten. Också själva domstolsprövningen kan vara en kontroll av tidigare fattat beslut. Så är det t.ex. när myndighets beslut överprövas i förvaltningsdomstol. Vid sidan av överklagandemöjligheten i domstol, finns även särskilda kontrollinstanser såsom JO och JK.

1.2.4 Rätten till advokat

Den enskilde ska ha rätt till advokat eller annat rättsligt biträde för att tillförsäkra honom eller henne en rättvis rättegång och för att kunna ta tillvara sin rätt. I denna rättighet ligger också att man fritt ska få välja ombud eller biträde. Det fria advokatvalet är en nödvändig del av det förtroendeskapande system som domstolsprövning och objektivitetskrav utgör. Endast om en person själv fått avgöra åt vem han eller hon ska anförtro sin sak kan den berörde vara säker på att hans eller hennes rätt tillvaratas.

1.2.5 Avgörande inom rimlig tid

En ytterligare viktig princip är kravet på att ett avgörande av domstol eller annan myndighet ska ske inom rimlig tid. Framför allt provisoriska ingrepp i frihet, personlig integritet och egendom – exempelvis anhållande, häktning, beslag, tillfälligt omhändertagande av barn, bevis- och betalningssäkring – måste snabbt åtföljas av domstolsprövning. Ett avgörande av domstol och förvaltningsmyndighet inom rimlig tid är av största vikt för att upprätthålla rättssäkerheten och omfattas också av kravet på rättvis rättegång (Europakonventionen artikel 6). Ett avgörande som onödigt drar ut på tiden kan därmed innebära att parten inte anses ha fått en rättvis rättegång (*"justice delayed is justice denied"*).

1.2.6 Offentlighetsprincipen

Enligt denna princip ska en rättegång och meddelandet av dom ske offentligt. Till detta kommer att allmänheten som utgångspunkt ska ha tillgång till allmänna handlingar om det inte särskilt med stöd i lag har beslutats om sekretess. Genom offentligheten säkerställs också kännedom om praxis, vilket ökar förutsebarheten i domar och beslut.

1.2.7 Rättssäkerhet ur ett grundnormsperspektiv

Genom Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen och inkorporeringen av Europakonventionen i den svenska rättsordningen, vilket skedde samtidigt den 1 januari 1995, fick vi ett system av grundnormer som i viktiga avseenden kompletterar de nationella grundlagarna, särskilt regeringsformen. Dessa olika grundnormer måste harmoniera med varandra. De förändringar i regeringsformen som gjordes år 1995 var viktiga milstolpar i en utveckling mot ett samhälle där lagstiftarens handlingsmöjligheter tydligare begränsas av grundnormernas krav.

Genom att sträva efter en fortsatt utveckling mot att ge regeringsformens portalstadgande om att den offentliga makten ska utövas under lagarna ett konkret innehåll, blir den rättsliga kontrollen av de politiska besluten alltmer betydelsefull.

1.2.8 Sammanfattning av rättssäkerhetsprinciperna

Begreppet rättssäkerhet låter sig inte bestämmas i en enkel, entydig och för alla tider gällande definition. Det finns många företeelser på olika nivåer i ett samhälle som aktualiserar krav på rättssäkerhet. Över tiden sker förändringar som ställer nya krav. Begreppet är inte heller absolut i den meningen att det om ett land kan sägas att det är eller inte är ett land grundat på rättssäkerhetsprinciper. Det är en fråga om gradskillnader; det kan finnas en högre eller lägre grad av rättssäkerhet och också en högre grad av rättssäkerhet på vissa områden och lägre på andra.

Som framgår av det föregående kan rättssäkerhetens väsentliga element sägas vara skyddet för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna sådana dessa berörs i grundlagar och

konventioner. Rättssäkerhet ska genom rättsregler ge enskilda människor och privata organisationer trygghet, både så att de är skyddade mot myndigheternas godtycke och så att de kan förutse, såväl de rättsliga verkningarna av sina egna handlingar, som myndigheternas handlingsätt under givna omständigheter. Vidare ska den enskilde ges möjlighet att tillvarata den rätt som tillkommer honom eller henne enligt principerna för ett demokratiskt samhälle.

1.3 Den demokratiska rättsstaten

1.3.1 Den demokratiska rättsstaten måste ständigt försvaras

Den demokratiska rättsstaten kan inte tas för given utan måste ständigt försvaras. Inte minst utvecklingen i flera länder, både i vårt närområde och i andra delar av Europa, visar detta. Oberoende domstolar, oberoende advokater och ett oberoende advokatsamfund är avgörande för att värna den demokratiska rättsstaten.

Självständiga, kunniga och orädda advokater har en central roll som rättsstatens försvarare och alla advokater har därför ett personligt ansvar för att värna rättsstaten och dess grundläggande värderingar och institutioner.

1.3.2 Högre krav för ändring av grundlag till skydd för den demokratiska rättsstaten

För ändring av grundlag krävs två riksdagsbeslut med enkel majoritet med mellanliggande riksdagsval, som kan vara ett extraval, med krav på att de båda besluten ska vara likalydande. Det ska därtill ha gått nio månader mellan den tidpunkt då ärendet första gången anmäldes i riksdagens kammare och valet (8 kap. 14 § RF).

Det är betänkligt och inger oro att statskicketets grunder och skyddet för grundläggande fri- och rättigheter kan ändras på kort tid genom två beslut av en enkel riksdagsmajoritet. Detta innebär i realiteten att de regler som bär upp den demokratiska rättsstaten kan undanröjas genom ett tämligen enkelt och snabbt förfarande. En sådan ordning uppfyller inte tillräckligt höga krav på stabilitet och skydd av den demokratiska rättsstaten eller rättsordningens mest

fundamentala normer. Det bör därför för en sådan grundlagsändring, utöver ett mellanliggande val, krävas en kvalificerad riksdagsmajoritet.

1.3.3 Missbruk av regeringsformens fri- och rättigheter

Enligt artikel 17 Europakonventionen får ingenting i konventionen tolkas så att det medför en rätt för någon att bedriva verksamhet eller utföra handling som syftar till att utplåna någon av de fri- och rättigheter som angetts i konventionen eller till att inskränka dem i större utsträckning än vad som medgetts där. Regleringen innebär att den som avser att undergräva den demokratiska rättsstaten inte kan åberopa dess fri- och rättigheter för att uppnå sitt mål. Någon motsvarande reglering finns inte i regeringsformen. Detta är en brist. Det bör därför även av regeringsformen framgå att dess fri- och rättigheter inte skyddar odemokratisk verksamhet eller handlingar som kränker någons grundlagsskyddade fri- och rättigheter.

1.4 Advokatens roll i rättsstaten

1.4.1 Advokatrollen och advokatetiska kärnvärden

Advokater har tillerkänts en rad rättsstatliga rättigheter och skyldigheter. Advokater har därmed en särskild ställning och ett särskilt ansvar i vårt rättssamhälle som skiljer dem från andra juridiska konsulter. Advokatycket är inte vilket konsultyrke som helst, utan är förenat med en mängd rättigheter och skyldigheter fastslagna i lag, annan författning och reglerna om god advokatsed, i syfte att upprätthålla den demokratiska rättsstaten. En förutsättning för att advokater ska kunna verka på det sätt som kan förväntas av dem i en rättsstat är att särskilda krav kan ställas på advokaterna och att advokatycket kan utövas under speciella villkor.

I alla länder som gör anspråk på att vara rättsstater finns särskilda regler om advokater och om villkoren för hur deras verksamhet ska bedrivas. Bakom dessa regler ligger några särskilt viktiga principer av grundläggande art, s.k. kärnvärden. Dessa är *oberoende*, *lojalitet mot klienten*, *tystnadsplikt*, och *frånvaro av intressekonflikter*.

Dessa kärnvärden är inte enbart handlingsregler för advokater. I första hand är de klientprivilegier; särskilda privilegier som enbart tillkommer klienter till advokater. Vikten av att upprätthålla dessa kärnvärden är tydlig när man beaktar att den svenska juridiska tjänstemarknaden skiljer sig åt från de allra flesta andra i övriga EU. I Sverige har vi en helt öppen och avreglerad juridisk tjänstemarknad. Vi har inget advokatmonopol eller ombudstvång, dvs. det finns i princip inga juridiska uppdrag eller tjänster som är förbehållna att tillhandahållas av advokater (med undantag för uppdrag som offentlig försvarare, där den som förordnas normalt måste vara advokat). Man skulle under sådana omständigheter, med en helt öppen och konkurrensutsatt juridisk tjänstemarknad, med fog kunna anta att en stor del av de juridiska uppdragen utfördes av olika typer av konsulter och andra jurister än advokater. Dock är verkligheten den att det är advokater (och biträdande jurister på advokatbyrå) som företräder klienter i den absoluta majoriteten av alla kvalificerade juridiska uppdrag. Ett av de viktigaste skälen till detta är att det inte finns några andra köpare av juridiska tjänster än klienter till just advokater som garanteras en oberoende, lojal och högt kvalificerad juridisk rådgivare, som även har en absolut tystnadsplikt och som inte får stå i något jävsförhållande som påverkar hur han eller hon utför uppdraget. Det är alltså de advokatetiska kärnvärdena som, tillsammans med de höga kvalifikationskrav som ställs på advokater och den tillsyn som de står under, bidrar till att advokater har en särskild roll i det svenska rättssamhället.

Trots att de flesta tar det för självklart att advokatkåren ska stå fri och obunden utsätts de kärnvärden som omgärdar advokaternas verksamhet allt oftare för lagstiftningsförslag från både EU-kommissionen, regeringen och enskilda riksdagsledamöter som hotar advokatens särskilda ställning i rättssamhället. Särskilt tystnadsplikten/advokatsekretessen är hotad. Den för rättsstaten så grundläggande hörnstenen att advokater har en rätt att vägra att lämna upplysningar om sådant som av klienterna anförtros dem, är idag mer än någonsin hotad av olika lagstiftningsinitiativ. Aktuella exempel på detta är genomförandet av EU:s penningtvättsdirektiv och EU-lagstiftning om informationsansvar för uppgifter i skatteärenden, rörande klientmedelskonton samt i samband med andra finansiella frågor.

Penningtvättslagen har för advokater på ett uppseendeväckande sätt kommit att åsidosätta principen att en klient ska kunna anförtro sig åt en advokat utan risk för att det som sägs kommer till annans kännedom. Här undergrävs inte enbart advokatsekretessen, utan lagstiftningen ålägger dessutom advokaten en skyldighet att själv aktivt verka för att det han eller hon i förtroende fått veta rapporteras till Polismyndigheten. Genom denna och annan lagstiftning sätts mycket grundläggande reglering om advokatens tystnadsplikt, klientlojalitet och oberoende på undantag och därmed även advokatens grundläggande rättsstatliga ställning. Även den rika floran av lagstiftning under senare år i syfte att effektivisera bekämpningen av terroristbrott och annan grov brottslighet, innebär att advokater görs till angivare och påtvingas polisiära uppgifter. Detta är en mycket oroande utveckling.

1.4.2 Värnandet av rättighetsskyddet

Ett effektivt rättsligt skydd för individens fri- och rättigheter är ett grundläggande element i den demokratiska rättsstaten. Regler till skydd för fri- och rättigheter ges primärt i regeringsformen (RF), tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL), vilka har ställning som grundlag, samt i 1950 års europeiska konvention om skydd för de mänskliga rättigheter och grundläggande friheterna (Europakonventionen), vilken sedan 1995 utgör en integrerad del av den svenska rättsordningen och i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU:s rättighetsstadga). Även ett antal konventioner på mänskliga rättighetsområdet har betydelse, primärt genom kravet på konventionskonform tolkning av inhemsk rätt. Dessa rättsregler ger sammantaget en ingående, delvis överlappande och relativt komplex rättighetsreglering.

Rättsreglerna i de olika rättighetsinstrumenten säkerställer dock inte i sig den enskildes fri- och rättigheter. De måste tolkas och tillämpas lojalt, med kunskap och integritet, så att de ger ett konkret och effektivt skydd i det enskilda fallet där individens rättigheter är hotade. En grundläggande förutsättning för detta är oberoende advokater med tillräckliga kunskaper, integritet och kompetens för att tillvarata klienternas rättigheter på ett adekvat sätt.

Klientlojaliteten innefattar i detta rättsstatliga perspektiv ett krav på att advokaten har god kunskap om tillämpliga rättighetsbestämmelsers närmare innebörd i ljuset av nationell och internationell domstolspraxis samt förmåga att på basis av denna kunskap utveckla en effektiv rättslig argumentation och hävda denna även när den möter motstånd eller ointresse från motparter och domstolar.

Advokatens tillvaratagande av sin klients rättigheter i det enskilda fallet är även en förutsättning för en rättsutveckling som succesivt konkretiserar och förstärker det generella rättighetsskyddet. En väsentlig aspekt är härvid utvecklingen av det konstitutionella rättighetsskyddet i 2 kap. RF, i ljuset av samhällsutvecklingen och våra nationella förutsättningar.

1.4.3 Nödvändigheten av oberoende advokater och ett oberoende Advokatsamfund

En fri och självständig advokatkår som verkar enligt ett etiskt regelverk vilket utvecklats av ett likaledes oberoende advokatsamfund är en viktig del av rättssamhället och en förutsättning för att enskildas fri- och rättigheter ska kunna hävdas.

Rättsreglerna har i vårt komplexa globaliserade samhälle kommit att få ökad betydelse och domstolarnas makt har därigenom ökat. Mot denna bakgrund har säkerställandet av oberoende advokater blivit allt viktigare.

Advokater har en särskild plikt att värna om rättsstaten och bevaka rättssäkerhetsintressen och integritetsintressen. För att kunna utföra advokatuppdraget på sätt som lagstiftare och vägledande regler föreskriver krävs att advokaten är tillförsäkrad ett absolut oberoende i sin yrkesutövning. Detta förutsätter att advokaten tillhör ett advokatsamfund som tillika är garanterat oberoende samt att detta samfund själv äger reglering och tillsyn över advokaternas verksamhet. På samma sätt som opartiska domare och oberoende domstolar är en förutsättning för en demokratisk rättsstat som skyddar mänskliga rättigheter, är en fri och obunden advokatkår det.

2. ADVOKATSAMFUNDETS RÄTTSSTATLIGA PROGRAM

2.1 Allmänna rättsstatliga frågor

- Grundläggande rättssäkerhetsprinciper måste alltid upprätthållas och värnas.
- Till skydd för den demokratiska rättsstaten bör centrala grundlagsändringar kräva en kvalificerad riksdagsmajoritet, utöver krav på mellanliggande ordinarie riksdagsval.
- Ingen ska kunna åberopa regeringsformens fri- och rättigheter för att själv bedriva verksamhet eller utföra handling som syftar till att undergräva den demokratiska rättsstaten eller kränka någon annans grundlagsskyddade fri- och rättigheter.

2.2 Lagstiftningsprocessen

- Ny lagstiftning bör alltid formuleras utifrån rättssäkerhetsmässiga bedömningar och alltid innehålla en redovisning av vilka för- och nackdelar som lagförslaget bedöms ha för rättssäkerheten samt lagförslagets behov, effektivitet och proportionalitet.
- För den demokratiska rättsstaten väsentlig lagstiftning bör alltid föregås av en kvalificerad och från regeringen oberoende utredning. Endast i undantagsfall ska sådan lagstiftning få presenteras i departementspromemorior.
- Det grundlagsstadgade beredningskravet måste efterlevas och remissinstanserna alltid ges rimlig tid för att avge yttrande.
- Lagrådets roll och ställning bör stärkas såtillvida att i de fall regeringen frångår Lagrådets synpunkter, bör det åligga regeringen att tydligt redovisa de rättsliga överväganden som gjorts och som motiverar att Lagrådets synpunkter frångås. Lagstiftningsärendet bör i sådana fall återremitteras till Lagrådet för yttrande över de av regeringen anförda skälen. Regeringen bör även motivera varför det i förekommande fall inte anses nödvändigt överhuvudtaget att inhämta Lagrådets yttrande över ett lagstiftningsärende.

2.3 Advokatens roll i rättsstaten

- En advokat ska värna den demokratiska rättsstaten, dess grundläggande värderingar och institutioner.
- Advokater har en särskild roll i rättsstaten och skiljer sig därigenom från andra juridiska konsulter.
- Advokatens ställning i rättsstaten måste skyddas och stärkas.
- En advokat ska värna advokatväsendets anseende och roll i rättsstaten.
- Uppgifter som anförtrotts en advokat i dennes verksamhet ska aldrig behöva röjas vid myndighets granskning av advokatens eller en klients verksamhet om det inte uttryckligen framgår av lag.
- Advokatetiska kärnvärden måste i lagstiftning ges företräde i förhållande till regler som ålägger advokater uppgiftsskyldighet av olika slag eller som i övrigt hotar de advokatetiska kärnvärdena.
- Förståelse för advokatens särskilda roll i rättsstaten är nödvändig för att värna titeln ”advokat” och dess konkurrenskraft, liksom för att kunna rekrytera och behålla de bästa krafterna inom advokatycket.
- Advokater måste, utifrån sin verksamhetsinriktning, ha goda kunskaper i konstitutionell rätt för att på bästa sätt kunna tillvarata klienternas rättigheter och försvara rättsstaten.
- Advokater måste ges förutsättningar för att på bästa sätt biträda och tillvarata särskilt utsatta klienters intressen (såsom exempelvis barn och personer med olika sjukdomar och funktionsnedsättningar).

2.4 Advokatsamfundets och advokatens oberoende

- Det är viktigt att värna Advokatsamfundets och advokaternas oberoende ställning i förhållande till staten och förhindra att detta oberoende inskränks.
- Advokaters oberoende och upprätthållandet av övriga advokatetiska kärnvärden måste kontinuerligt stå i fokus för Advokatsamfundets verksamhet.
- Advokaters oberoende bör grundlagsskyddas.

2.5 Domstolsväsendets oberoende

- Samhällsutveckling i flera EU-stater visar att synen på domstolarnas självständighet snabbt kan ändras och maktindelningen mellan den politiska och den dömande makten ifrågasätts. Domstolsväsendets oberoende måste därför i alla avseenden värnas och behovet av reformer för att långsiktigt säkra domstolarnas självständighet kontinuerligt uppmärksammas och analyseras.

2.6 Nämndemän

- Nämndemannasystemet bör reformeras för att minska nämndemännens inflytande i den dömande verksamheten.
- Nämndemän bör vara opolitiska och inte tillsättas av politiska organ.
- Nämndemän bör inte döma i överrätter.

2.7 Stärkt skydd för enskilda som verkar i rättsstaten

- Företrädare för rättsstatliga institutioner liksom personer som på olika sätt medverkar i rättegångar måste skyddas från våld, hot och trakasserier som har ett samband med deras anställning eller rättegångsmedverkan.
- Skäl finns därför att överväga ett förstärkt skydd av statstjänstemäns personuppgifter, skärpta straff för den som angriper personer som tjänar rättsstaten i sin profession eller personer som medverkar i rättegångar som bevispersoner (t.ex. målsäganden och vittnen).

2.8 Rätten till rättslig prövning (access to justice)

- Timkostnadsnormen bör bestämmas utifrån adekvata förhållanden och beräkningsgrunder som rättvist återspeglar kostnadsutvecklingen för rättsliga biträden.

- Ersättningsnivån enligt timkostnadsnormen måste höjas avsevärt för att säkerställa återväxten och tillgången till försvarare, målsägandebiträden och andra rättsliga biträden i hela landet.
- Rättsskyddet och den allmänna rättshjälpen måste förbättras och utformas så att även mindre bemedlade personer har möjligt att få kvalificerat rättsligt biträde.
- Rättshjälp ska vara möjligt att få beviljad vid högre inkomst än vad som är fallet i dag. Inkomstgränsen för beviljande av rättshjälp (som inte ändrats sedan år 1999) måste därför höjas och sedan regelbundet ses över för att återspegla kostnadsutvecklingen.
- Enskilda som vinner mot det allmänna i förvaltningsmål bör alltid ersättas för sina skäliga rättegångskostnader.
- Stat och kommun ska kunna åläggas att stå för sina egna rättegångskostnader oavsett utgång i mål som rör det allmännas kränkning av enskilds fri- och rättigheter där den enskilde haft skäl att få sin sak prövad.
- Staten ska som utgångspunkt, oavsett utgången, ersätta enskildas skäliga rättegångskostnader i mål i högsta instans i vilka prövningstillstånd har meddelats av prejudikatsskäl.
- Rätten till skadestånd för åsidosättande av Europakonventionen bör, på samma sätt som redan skett när det gäller överträdelser av staten, lagfästas även när det gäller överträdelser av kommuner.
- Ett centralt skadereglerande organ bör skapas för att kunna reglera en skada som en kommun åsamkat en enskild genom åsidosättande av regeringsformen eller Europakonventionen, på samma sätt som JK idag kan reglera en skada som orsakats av staten.

2.9 Stärkt rättssäkerhet i brottmålsprocessen

- Objektivitetsplikten ska alltid prägla arbetet hos polis och åklagare, särskilt under förundersökningen.

- Rätten till försvarare, målsägandebiträde och annat rättsligt biträde är grundläggande för att säkerställa en rättvis rättegång och måste tillförsäkras den enskilde genom hela rättegångsförfarandet (även i överrätt).
- Offentlig försvarare och andra rättsliga biträden i brottmålsprocessen ska alltid förordnas av domstol.
- Häktningstider för misstänkta måste uttryckligen regleras i lag och vara begränsade i tid, utan alltför vida ventiler för förlängning. Restriktionsanvändningen måste begränsas och ska beslutas av rätten. Såväl häktningstider och restriktionsbeslut bör alltid föregås av noggranna proportionalitetsöverväganden i varje enskilt fall.
- Isolering under häktningstiden måste undvikas i så stor utsträckning som möjligt, särskilt för de som är under 18 år.
- Alternativ till häktning bör användas i större utsträckning.
- Ny lagstiftning om hemliga tvångsmedel måste alltid beakta den enskildes rättssäkerhet, rätt till privatliv och integritet samt alltid föregås av nogsamma ändamåls-, effektivitets- och proportionalitetsöverväganden.
- Det bör införas en lagbestämmelse om att bevistalan inför domstol ska föras avseende den som är under 15 års ålder vid misstänkt brottslighet som har ett straffminimum om fyra års fängelse.
- Utlämnande av uppgifter som omfattas av förundersökningssekretess, i strid mot gällande sekretesslagstiftning, måste förhindras, bl.a. med hänsyn till oskuldspresumtionen och för att upprätthålla balansen mellan parterna i processen.

2.10 Stärkt rättssäkerhet i skatteprocessen

- Den enskildes rättighetsskydd bör stärkas i skatteprocessen.
- Tydligheten och förutsebarheten i skattelagstiftningen måste öka.
- Skatteverkets och förvaltningsdomstolarnas utredningsskyldighet till förmån för den enskilde bör förtydligas och utvidgas.
- Kraven på Skatteverket och förvaltningsdomstolarna att i sina avgöranden adressera och bemöta parternas argumentation samt redovisa hur bevisningen har värderats bör skärpas.

- Reglerna om tredjemansrevisioner, bevissäkring, betalningssäkring och personligt betalningsansvar bör ses över i syfte att stärka den enskildes rättssäkerhet.
- Rätten till biträde i skatterättsliga tvister bör utvidgas och möjligheten till ersättning för rättegångskostnader avsevärt förbättras.

2.11 Migration och rättssäkerhet i asylprocessen

- Asylprocessen ska vara rättvis, rättssäker, enhetlig och förutsägbar.
- Åldersbedömning av asylsökande måste alltid genomföras på ett rättssäkert sätt.
- Offentliga biträden i migrationsmål bör normalt vara advokat. Även biträdande jurist på advokatbyrå med adekvata kunskaper på migrationsrättens område bör dock kunna förordnas.
- Staten måste säkerställa att offentliga biträden i migrationsmål – i likhet med rättsliga biträden i andra typer av mål – erhåller skäligen ersättning för arbete, utlägg och tidsspillan i nära anslutning till att målet avgörs, vilket bör ske så skyndsamt som möjligt.
- Förvarstagande bör ske med restriktivitet och alltid utifrån nogsamma proportionalitetsöverväganden i varje enskilt fall.

2.12 Datalagring, dataskydd och andra integritetsfrågor

- Den enskildes integritet måste beaktas i alla frågor om datoriserad lagring och utbyte av känsliga uppgifter av personlig art.
- Datalagrad information får endast användas och bearbetas för det syfte som angetts vid registreringen eller insamlandet av uppgifterna eller annars följer av lag.
- Advokatetiska kärnvärden måste alltid upprätthållas i förhållande till lagstiftning som reglerar lagring och skydd av elektroniska uppgifter.

2.13 Det internationella arbetets betydelse för rättsstaten

- I Sverige har vi ett enat Advokatsamfund, med såväl regulatoriska som representativa uppgifter. I flera länder i vårt närområde har advokatorganisationer däremot splittrats

och staten kommit att utöva ett allt större inflytande över advokatverksamheten. Den svenska ordningen med oberoende och självreglering måste ständigt värnas, både nationellt och internationellt. Det internationella arbetet är därför en viktig faktor för att kunna upprätthålla det oberoende advokatväsende och de rättsstatliga principer som råder i vårt land.

- Ett initierat och engagerat internationellt arbete från såväl Advokatsamfundet som enskilda advokater är viktigt för den demokratiska rättsstatens utveckling.
- Det internationella arbetet ska ha särskilt fokus på att värna och stödja den demokratiska rättsstaten och att upprätthålla mänskliga fri- och rättigheter.
- Enskilda advokater som arbetar under svåra förhållanden i andra länder och som tar betydande risker för att tillvarata sina klienters intressen och värnar den demokratiska rättsstaten ska aktivt stödjas.

/§/